

Razvoj radnih i platnih odnosa naših ribara na Jadranu

Lucijan Kos, Zagreb

Odnosi u proizvodnji uključujući i ribarstvo, odraz su društveno-političkog uređenja u svakoj zemlji. Obzirom na raznolikost društveno-ekonomskog položaja ribara u prošlosti, različito su se u pojedinim zemljama mijenjali i njihovi radni odnosi. Utjecaj suvremenijih ribolovnih sredstava i modernizacija ribolovne tehnike mijenjali su i radne odnose u ribolovu.

Kako je naša prvojbitna »ribarska družina« predstavljala snažnu ustanovu, izgrađenu u stoljetnoj borbi, koja je bila glavni nosilac neovisnosti i samoupravnosti ribolova kao proizvodne grane, to i radni odnosi u našem ribolovu sa »svitlom na smrku i luč, sa mrižom od kudelje« uz lađu na vesla, kad je ribar sve svoje potrebe uglavnom sam

podmirivao i kad mu je bila glavna briga nabavka soli jer je glavninu ulova morao soliti, bili su drugačiji, nego li kasnije kad je morao kupovati »karbur«, a zatim i »feral na petrolje« te pamučni »teg« za mrežu uz ribarski brod na motor. Ove razlike u ribolovnoj tehnici izmijenile su način rada, radnu disciplinu, načine podjele ulova i mogućnost prodaje svježe ribe. »Svičar« i »šijavac« dominirali su ribarskom družinom i u ovoj drugoj fazi razvoja našeg ribarstva tako, da su oni prvi od družinara uzimali svoje »djelove« dijelom u naturi, a dijelom u gotovom. Ova je podjela zarada ribara sada jednoličnija, jer ne postoji više tolike razlike u radu kao prije. U ribarskoj družini imao je veću korist onaj, tko je i više doprinio boljem ulovu,

pa otuda je ova družina i zauzimala sve važniju ekonomsku ulogu na štetu vlasnika ribolovnih sredstava. Teške prilike pod kojima su ribarili naši ribari, opterećeni mnogostrukim porezima i daćama, kao i raznim ograničenjima kod prodaje ribe zaoštivali su njihovu borbu. Posljedica je toga, da su naši ribari, i to omi na plavu ribu koji su predstavljali glavninu ipak zadržali sad veću, a sad manju samostalnost kod upravljanja ribolovom i odlučno se borili za svoja prava i »pošte« lovišta protiv vlasnika sredstava i trgovaca-izrabljivača. Ovih ribarskih družina bilo je duž cijele naše obale, a okupljale su oko sebe ribare za težak proizvodni rad, za borbu protiv prirodnih nepogoda i neimaštine, čime su jačali radnu disciplinu svojih skupina i provodili princip slobode ribolova kroz t. zv. »brušket« (ždrijeb) i »konserbu« (sporazum), zbog čega je ova družina bila napredan, pozitivan i vrijedan faktor u borbi za nacionalnu slobodu i socijalnu pravdu.

U izmijenjenim našim društveno-ekonomskim uvjetima su spram vlasnika ribolovnih sredstava u najamnom radnom odnosu, oni su bili samo prividno slobodni, dok su stvarno bili na to prisiljeni ekonomskom nruždom. I ribari članovi ribarskih i zemljoradničkih zadruga kapitalističke proizvodnje nisu imali utjecaja na upravljanje proizvodnjom.

Donošenjem Zakona o socijalnom osiguranju iz 1922. g., kojim je uvedeno obavezno socijalno osiguranje osoba u najamnom radnom odnosu, razultat je borbe radničke klase, ali su i tada uz poljoprivredne radnike i ribari ostali izvan socijalnog osiguranja.

U izmijenjenim našim društveno-ekonomskim uvjetima kad su sredstva za proizvodnju postala društveno vlastištvlo, izmijenjeni su i radni odnosi naših ribara. Njima kao članovima radničkih savjeta ribolovnih poduzeća i kao članovima ribarskih zadržnih organizacija zagarantirana su sva prava i obaveze, koja proističu iz tih odnosa (radno vrijeme, plaća po efektu rada, godišnji odmori, socijalno osiguranje, higijensko-tehnička zaštita i sl.). I onim privatnim ribarima, koji su u najamnom odnosu kod privatnog poslodavca ili zadruge, zagarantirana su sva prava, obaveze i uvjeti rada, koji proističu iz takvog odnosa sklapanjem obavezognog kolektivnog ugovora.

Cinjenica je, da je uključivanje naših ribara u opći sistem socijalnog osiguranja predstavljao problem iz razloga, što se ribolov odvija pod posebnim uvjetima. Zarada ribara ne ovisi samo o njegovom uloženom trudu i vremenu, već i o pojavi ribe i o vremenskim prilikama. Ovaj aleatorički značaj ribolova zahtjevao je, da se ribaru kao osnova za plaćanje doprinosa i ostalih davanja iz socijalnog osiguranja odredi pašalni osnov bez obzira na stvarnu visinu zarade. Kategorije ribara po kvalifikacijama su: učenik u privredi, nekvalificirani ribar, polukvalificirani ribar, kvalificirani ribar i visokokvalificirani ribar.

Ribari radnici, koji su u radnom odnosu sa privrednom organizacijom koja se bavi ribolovom, obavezno su osigurani kako oni, a tako i njihove porodice po općim propisima o socijalnom osiguranju pod istim uvjetima i u istom opsegu kao i ostali radnici koji su u radnom odnosu. Ribari članovi ribarsko-proizvođačkih zadruga, kojima je ribolov jedino ili glavno zanimanje i osnovni izvor sredstava za uzdržavanje, obavezno su osigurani na potpuno socijalno osiguranje. Ribari, koji su kao članovi ribarskih ogranačaka OPZ ili SRZ sa svojim udjelima i solidarnim jamstvom zasnovali radni odnos sa odnosnom zadrgom socijalno osigurani po općim propisima. Oni članovi ribarsko-proizvođačkih zadruga, kojima je ribolov dopunsko, sporedno zanimanje ranije su bili obavezno osigurani samo za slučaj nesreće na poslu (pravo na zdravstvenu zaštitu i materijalno obezbjeđenje). Međutim je čl. 5 Zakona o socijalnom osiguranju radnika i službenika i njihovih porodica iz 1950. g. ova obaveza socijalnog osiguranja za slučaj nesreće na poslu ukinuta.

Kao osnov za obračunavanje doprinosa za socijalno osiguranje a) članova ribarskih zadruga, koje se bave pomorskim ribolovom, b) radnika ribarskih privrednih organizacija i c) radnika koji su kao ribari zaposleni kod poslodavaca koji se bave ribarstvom utvrđeni su iznosi prema kvalifikacijama ribara. Za ribare zadružne članove i za ribare-radnike privrednih organizacija traži se, da im je ribolov jedino ili glavno zanimanje i da su u prethodnom polugodištu radili prosječno najmanje 208 sati mjesечно.

Ove iznose za obračunavanje doprinosa za socijalno osiguranje može ribarska privredna organizacija povisiti odnosno sniziti do 20% ako zbog upotrebe suvremenijih ribolovnih sredstava odnosno zbog slabije opremljenosti tih sredstava ostvare veći odnosno manji ulov i veći odnosno manji osobni dohodak po pojedinom ribaru.

Načini nagrađivanja u ribarstvu su:

- a) stalna plaća (dnevna, sedmična i mjesечna),
- b) plaća po komadu ulovljene ribe,
- c) prema udjelu od ulova (na procenat) i
- d) kombinacija niže stalne plaće uz dodatak promjenjivog udjela (nagrade).

Sistem stalnih (vremenskih) plaće je u primjeni kod velikih ribarskih brodova, koji se bave lovom foka i kitova ili ribare mrežama kočama u udaljenim vodama velikih mora, a primjenjuje se samo na one članove posade, čiji efekat ne utječe direktno na ishod ribolova. Sistem plaće po komadu uveden je samo u nekim zapadnim zemljama, i to najviše u lovu salmona. Kombinirani sistemi stalne plaće i učešće u ulovu su vrlo različiti i ovise o veličini »zajedničkih troškova« tako, da su jedni bliži sistemu stalne plaće, a drugi su bliži sistemu udjela.

Od svih oblika nagrađivanja ribara, u većem dijelu pomorsko-ribarskih zemalja prevladava plaćanje po udjelu. Tako u anglosaksonskim zemljama oko 80% ribara nagrađuju se prema udjelu; u nordijskim zemljama stalna plaća postoji samo kod brodova za lov kitova i tuljana i to samo za osoble čiji rad direktno ne utječe na ishod ribolova; u mediteranskim zemljama nagrađivanje prema udjelu je u općoj primjeni.

Historijsko porijeklo ugovora »na udio« (ad partem) datira još iz doba Rimljana kad je zbog gusarenja i nesigurne plovidbe i ribolov predstavljao rizik pomorskog pothvata u kojem se je vlasnik broda, mreža i opreme udruživao s posadom koja je davala radnu snagu sa svrhom podjele rizika posla, ali i učešća u dobiti. Kako u ribolovu znatno variraju proizvodne količine zbog različitog pridolskog riba u pojedinim godinama, zbog razlike u bogastvu područja, u vremenskim prilikama i kad se ribolov odvija pod istim uvjetima, to vlasnik sredstava za ribolov želi što više smanjiti rizike na račun posade osobito kad je slab ribolov, a posada želi da što više učestvuje u dobiti bogatog ribolova. Stoga je potrebna čvrsta solidarnost vlasnika sredstava i brodske posade, koja se mora osnivati na ekonomskim principima obostrane materijalne zainteresiranosti, kako u ulovu, a tako i u održavanju i korišćenju broda i opreme. Pri tom je od važnosti da se troškovi, koji nastaju od izvođenja pothvata ribolova snose zajednički. Ovi troškovi ovise o mjesnim običajima, sezoni i vrsti ribolova. Zajedničkim troškovima redovno se smatraju: troškovi pogonskog goriva i maziva, održavanja čistoće i higijene; leda; iskrcaja, dostave i transporta ribe; zamjene mreža i gubitka opreme; hranarine (za efektivne dane provedene na ribolovu). Ovi troškovi odbijaju se od ukupne (brutto) vrijednosti unovčene ribe, a ostatak (netto vrijednost) dijeli se između vlasnika sredstava i posade broda po utvrđenom ključu. Odnos ove podjele ovisi će i o veličini sredstava i o visini prosječne zarade ribara, a što opet ovisi o ekonomskim i socijalnim uvjetima pojedinih zemalja.

Obzirom na pravnu prirodu ugovora »na udio«, kakav se primjenjuje u ribarstvu, on je i ugovor o radu (radnom odnosu) i ugovor o udruživanju radi zajedničkog obavljanja posla (ortakluk), jer regulira:

- a) radni odnos između ribara kao nosioca ribolova u kojem oni učestvuju samo svojim radom i vlasnika ribolovnih sredstava odnosno organa upravljanja, kome su ribolovna sredstva data na korišćenje, i
- b) udruživanje radi zajedničkog privređivanja.

Ribari ovim ugovorom ne učestvuju u punom riziku posla t. j. oni ne snose riziko gubitka broda, havarije motora i sl., ali učestvuju u riziku pothvata koji proizlazi iz značaja i prirode ribolova (u količini ulova, u prodajnoj cijeni ribe, u načinu poslovanja i sl.), što su sve elementi ugovora o zajedničkom poslovanju. Kako vlasnik u tom pothvatu učestvuje svojim sredstvima (kapitalom), a posada isklučivo svojom radnom snagom, to ovaj ugovor sa drži i elemente radnog odnosa.

Sistemom nagrađivanja učešćem u ulovu, ribari su zainteresirani da troškovi, kako zajednički, a tako i oni

vlasnika, budu što manji, jer im to omogućava postizavanje većih zarada. Ribari su nadalje primjenom ovog sistema nagrađivanja stimulirani i na povećanje proizvodnje, na veću inicijativu i na veći intenzitet rada.

U našem ribolovu su u primjeni svi oblici nagrađivanja (osim plaće po komadu) u raznim njihovim formama, ali sve više prevladava nagrađivanje po učinku, efektu rada — udjelu u ulovu, a što je u skladu s našim društveno-ekonomskim uvjetima rada zbog veće aktivnosti i zalaganja ribara na povećanju proizvodnje, kao i boljeg čuvanja, održavanja i korišćenja ribolovnih sredstava. Obračun unutar ribarske privrede organizacije vrši se posebno za svaki brod (ekipu) tako, da se od ukupnog (brutto) prihoda, koji se vrši na temelju prodajnih cijena (stvarno postignutih na tržištu, dogovorenih otkupnih ili internih obračunskih) odbiju zajednički troškovi (na pr. pogonsko i rasvjetno gorivo, sitni potrošni materijal, higijensko-tehnička zaštita u naturi i sl.) i troškovi koje snosi privredna organizacija (na pr. socijalno osiguranje, hrana, led i sl.) a ostatak se u određenom % dijeli između ribara (na pr. 38% kod tunolova, 50% kod kočarenja, 57% kod plivaričarenja) što propisuje Tarifni pravilnik odnosno Pravila svake ribarske privredne organizacije u granicama zakonskih ovlaštenja.

Kako je ribar istovremeno i pomorac kao član posade ribarskog broda, to on stiče pravo na pomorsku knjižicu:

- a) ako je stariji od 15 i mlađi od 25 godina života,
- b) ako je vlasnik ili suvlasnik ribarskog broda i na preko 25 godina života,
- c) ako je ukrcan najmanje 3 godine na brodu i do 40 godina života.

Ako ribari ne ispunjavaju nijedan od ovih uvjeta, on može dobiti samo dozvolu za ukrcanje, koja mu ne daje status pomorca. Ribarskim brodom prema njegovoj veličini može zapovjedati ribar u zvanju samostalnog mornara (sa do 30 BRT), a u zvanju brodovođe (sa do 450 IKS). U cilju što ekonomičnijeg rasporeda poslova i što racionalnije raspodjelje radnih mјesta na ribarskom brodu, a obzirom na propise o najmanjem broju članova posade, u službi palube mogu biti ribari sa pomorskom knjižicom ili dozvolom za ukrcanje sa najmanje 3 godine plovیدbenog staža, i to za r/b od 15—50 BRT 1 ribar; od 51—100 BRT 2 ribara i od 101—200 BRT 1 kormilar i 2 ribara. U službi stroja ribarskih brodova od 20—150 HP 1 motorista, a od 151—400 HP 1 motorista sa pomoćnikom.

Reguliranje radnih odnosa, uvjeta i rada ribara kao članova posade ribarskog broda vrši se po općim propisima o zasnivanju i prestanku radnih odnosa, a koji su u skladu i sa međunarodnim konvencijama o liječničkom pregledu ribara, o ugovorima o radu ribara i o minimalnoj starosti za prijem na rade ribara.